

Sygn. akt II UK 436/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 października 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Halina Kiriło (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Zbigniew Korzeniowski

SSN Małgorzata Wrębiakowska-Marzec

w sprawie z wniosku R.B.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w [...]

o ustalenie kapitału początkowego i prawo do emerytury,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 5 października 2017 r.,

skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 17 lutego 2016 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach zastępstwa procesowego w postępowaniu kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

Decyzją z dnia 9 stycznia 2015 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w [...] ustalił R.B. kapitał początkowy na dzień 1 stycznia 1999 r. nie uwzględniając okresów: od 5 maja 1973 r. do 15 września 1975 r. oraz od 16 czerwca 1979 r. do 31 grudnia 1998 r. Kolejną decyzją z dnia 24 lutego 2015 r. organ rentowy

powołując się na art. 184 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 758 ze zm.; dalej jako ustawa o emeryturach i rentach z FUS lub jako ustawa emerytalna) oraz § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. z 1983 r. Nr 8, poz. 43 ze zm.; dalej jako rozporządzenie z dnia 7 lutego 1983 r. lub jako rozporządzenie w sprawie wieku emerytalnego), odmówił R.B. ustalenia prawa do emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach stwierdzając, że wnioskodawca nie wykazał na dzień 1 stycznia 1999 r. wymaganego co najmniej 15-letniego stażu pracy w warunkach szczególnych i 25 lat okresów składkowych i nieskładkowych, a jedynie 10 lat, 2 miesiące i 14 dni stażu ubezpieczeniowego. Wreszcie decyzją z dnia 28 maja 2015 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w [...], po uwzględnieniu nowych dowodów, ponownie odmówił R.B. ustalenia prawa do emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach wskazując, że na dzień 1 stycznia 1999 r. ubezpieczony udowodnił 24 lata, 1 miesiąc i 27 dni okresów składkowych i nieskładkowych zamiast wymaganego co najmniej 25 letniego stażu, a nadto nie wykazał na tę datę co najmniej 15-letniego okresu pracy w szczególnych warunkach.

Na skutek odwołań ubezpieczonego od powyższych decyzji, Sąd Okręgowy w [...] wyrokiem z dnia 16 lipca 2015 r.: 1/ zmienił zaskarżoną decyzję z 9 stycznia 2015 r. w ten sposób, że zobowiązał organ rentowy do obliczenia wysokości kapitału początkowego R.B. z uwzględnieniem, jako okresów składkowych, okresów pracy wnioskodawcy: (-) od dnia 5 maja 1973 r. do dnia 15 września 1975 r. w Międzykółkowej Bazie Maszynowej w [...], (-) od dnia 16 czerwca 1979 r. do dnia 30 czerwca 1992 r. w Spółdzielni Kółek Rolniczych w [...]; 2/ zmienił zaskarżone decyzje z 24 lutego 2015 r. oraz z 28 maja 2015 r. i ustalił R.B. prawo do emerytury poczynając od dnia 2 lutego 2015 r.; 3/ nie stwierdził odpowiedzialności organu rentowego za nieustalenie ostatniej okoliczności niezbędnej do wydania decyzji.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że R.B., urodzony 7 września 1954 r., po otrzymaniu decyzji organu rentowego z 9 stycznia 2015 r. w sprawie wysokość jego kapitału początkowego, wystąpił w dniu 2 lutego 2015 r. z wnioskiem o przyznanie

prawa do emerytury, jednocześnie wnosząc o przekazanie środków zgromadzonych na rachunku w otwartym funduszu emerytalnym, za pośrednictwem Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, na dochody budżetu państwa. Zaskarżonymi decyzjami z 24 lutego 2015 r. i z 28 maja 2015 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w [...] odmówił ubezpieczonemu prawa do tego świadczenia.

Ubezpieczony ma prawo jazdy kategorii T od dnia 1 września 1972 r., kategorii B od dnia 21 kwietnia 1973 r. i kategorii C od dnia 7 lipca 1977 r. W toku aktywności zawodowej odwołujący się pracował w pełnym wymiarze czasu pracy: od dnia 5 maja 1973 r. do dnia 15 września 1975 r. w Międzykółkowej Bazie Maszynowej oraz od dnia 16 czerwca 1979 r. do dnia 30 czerwca 1992 r. w Spółdzielni Kółek Rolniczych w [...], na stanowisku traktorzysty. Wykonywał na tym stanowisku różne prace rolnicze wymagające użycia traktora - orkę, nawożenie, kopanie ziemniaków, żniwa, opryski, jak również wykonywał prace transportowe (woził wapno, szlakę, buraki cukrowe, ziemniaki), a zimą także odśnieżanie. W okresie żniw pracował okazjonalnie jako kombajnista. W trakcie zatrudnienia w MBM kilka razy jeździł samochodem dostawczym marki Żuk, przywożąc nim części zamienne, natomiast podczas zatrudnienia w SKR w [...] niekiedy pracował jako operator koparki marki Białoruś.

Sąd Okręgowy wskazał, że w zaskarżonej decyzji z dnia 9 stycznia 2015 r. organ rentowy nie uwzględnił ubezpieczonemu, jako okresów składkowych, okresów zatrudnienia w MBM [...] oraz w SKR w [...]. Tymczasem w toku postępowania w sprawie o emeryturę z tytułu pracy w warunkach szczególnych w dniu 28 maja 2015 r. organ rentowy wydał decyzję, w której zaliczył odwołującemu się do stażu składkowego, okresy zatrudnienia: w MBM [...] od dnia 5 maja 1973 r. do dnia 1 kwietnia 1974 r. oraz w SKR [...] od dnia 16 czerwca 1979 r. do dnia 30 czerwca 1992 r. Okresy te należało zatem uwzględnić ubezpieczonemu także przy ustalaniu wysokości jego kapitału początkowego, jako okresy składkowe. Spornym pozostawał jedynie okres zatrudnienia odwołującego się w MBM [...] od dnia 2 kwietnia 1974 r. do dnia 15 września 1975 r. Zdaniem Sądu pierwszej instancji, zgromadzony w sprawie materiał dowodowy pozwala na ustalenie, iż R.B. pracował w Kółku Rolniczym Międzykółkowej Bazie Maszynowej [...] także w tym okresie

wynoszącym 1 rok, 5 miesięcy i 14 dni, co oznacza, że w połączeniu z okresem 24 lat, 1 miesiąca i 27 dni uwzględnionych przez organ rentowy, ubezpieczony udowodnił łącznie 25 lat, 7 miesięcy i 11 dni okresów składkowych i nieskładkowych, a zatem spełnił warunek do przyznania emerytury na podstawie art. 27 ust. 1 pkt 2 ustawy emerytalnej. Zgromadzony w sprawie materiał dowodowy pozwolił również ustalić, że w okresach zatrudnienia w Międzykółkowej Bazie Maszynowej w [...] od dnia 5 maja 1973 r. do dnia 15 września 1975 r. (2 lat, 4 miesiące i 11 dni) oraz w Spółdzielni Kółek Rolniczych w [...] w okresie od dnia 16 czerwca 1979 r. do dnia 30 czerwca 1992 r. (13 lat i 15 dni) wnioskodawca wykonywał stale i w pełnym wymiarze czasu pracę traktorzysty, a także okazjonalnie pracę kombajnisty i operatora koparki, które były pracami w warunkach szczególnych. Okoliczność, że ubezpieczony w trakcie zatrudnienia w MBM [...] kilka razy jeździł samochodem dostawczym marki Żuk, nie ma znaczenia dla sprawy, właśnie z uwagi na epizodyczność tego typu zajęć i nie przeszkadza ona w uznaniu, że także w tym okresie odwołujący się pracował w warunkach szczególnych stale i w pełnym wymiarze czasu pracy.

Apelację od powyższego wyroku wywiódł organ rentowy, zaskarżając ten wyrok w części, tj. w zakresie jego punktu II dotyczącego prawa ubezpieczonego do emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach.

Wyrokiem z dnia 17 lutego 2016 r. Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację organu rentowego od orzeczenia pierwszoinstancyjnego.

Sąd odwoławczy w pełni podzielił poczynione przez Sąd Okręgowy ustalenia faktyczne i prawne oraz przyjął je za własne. Wskazał, że istota sporu sprowadza się do oceny, czy R.B. spełnia łącznie wszystkie, wynikające z treści art. 184 ust. 1 i 2 ustawy emerytalnej, warunki ustalenia prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym, a w szczególności przesłankę w postaci osiągnięcia w dniu wejścia ustawy emerytalnej, tj. w dniu 1 stycznia 1999 r., wymaganego w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do tego świadczenia, okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze.

Sąd Apelacyjny zaznaczył, że w niniejszej sprawie nie budzi wątpliwości fakt wykonywania przez wnioskodawcę w trakcie zatrudnienia w Międzykółkowej Bazie Maszynowej w [...] i w Spółdzielni Kółek Rolniczych w [...] pracy kierowcy ciągników.

Spór koncentruje się na kwestii, czy prace te należy zakwalifikować jako prace w szczególnych warunkach, o których mowa w poz. 3 „Prace kierowców ciągników, kombajnów lub pojazdów gąsienicowych”, działu VIII „W transporcie i łączności”, wykazu A rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego, skoro nie były one wykonywane w zakładach pracy podlegających ministrowi transportu lub łączności.

Sąd drugiej instancji nie podzielił stanowiska zaprezentowanego przez apelującego, zgodnie z którym tylko prace transportowe wykonywane przez kierowców ciągników stanowią prace w szczególnych warunkach wymienione w poz. 3, działu VIII, wykazu A rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego. Sąd w pełni podzielił zapatrywanie, zgodnie z którym przyporządkowanie danego rodzaju pracy do określonej branży nie zawsze wynika z funkcjonowania zakładu w określonym resorcie. Może się bowiem zdarzyć, że zakład pracy podległy określonemu ministrowi wykonuje także zadania całkowicie odpowiadające innemu działowi gospodarki, leżącemu w sferze zainteresowania innego ministra. Wprawdzie trafnie organ rentowy podnosi, że prace polowe wykonywane przez kierowców ciągników nie stanowią prac w transporcie i łączności, lecz są pracami w rolnictwie, a zatem odpowiadają zupełnie innemu działowi gospodarki, leżącemu w sferze zainteresowania innego ministra, lecz pomija jednocześnie fakt zaliczenia do prac, o których mowa w dziale VIII, prac kierowców kombajnów, którzy przede wszystkim wykonują prace polowe (kombajny rolnicze nie służą do transportu). Przyjmując założenie racjonalności ustawodawcy nie można zatem wyłączyć z zakresu prac wymienionych w poz. 3, działu VIII, wykazu A rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego ani prac polowych kierowców ciągników, ani prac kierowców kombajnów tylko dlatego, że ich prace odpowiadają innemu działowi gospodarki. W związku z powyższym należy podzielić stanowisko, zgodnie z którym prace polowe kierowców ciągników również należy zaliczyć do prac w szczególnych warunkach wymienionych w poz. 3, działu VIII, wykazu A rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego.

Sąd odwoławczy podkreślił, że w świetle przeprowadzonych w niniejszej sprawie dowodów, R.B. w okresach zatrudnienia w Międzykółkowej Bazie Maszynowej w [...] i w Spółdzielni Kółek Rolniczych w [...], wykonywał stale i w pełnym wymiarze czasu pracy szeroko ujęte prace kierowców ciągników

(transportowe i polowe), a zatem zasadnie Sąd pierwszej instancji uznał, że zachodzą przesłanki z § 2 ust. 1 rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego do zaliczenia tych okresów do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach wymaganego w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym. Podlegające zaliczeniu do wymaganego okresu pracy w szczególnych warunkach okresy zatrudnienia ubezpieczonego: od dnia 5 maja 1973 r. do dnia 15 września 1975 r. w Międzykółkowej Bazie Maszynowej w [...] (2 lata, 4 miesiące i 12 dni) oraz od dnia 16 czerwca 1979 i do dnia 30 czerwca 1992 r. w Spółdzielni Kółek Rolniczych w [...] (13 lat i 15 dni) dają na dzień 1 stycznia 1999 r. łącznie 15 lat, 4 miesiące i 27 dni, a zatem wnioskodawca spełnia sporną przesłankę, wynikającą z art. 184 ust. 1 pkt 1 ustawy emerytalnej. Z uwagi na to, że w sprawie nie budzi wątpliwości spełnienie przez ubezpieczonego pozostałych kryteriów nabycia prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym, Sąd Apelacyjny uznał, że ubezpieczony w związku z powyższym spełnia łącznie wszystkie przesłanki ustalenia prawa do tego świadczenia.

Powyższy wyrok zaskarżył w całości organ rentowy, opierając swoją skargę na podstawie naruszenia prawa materialnego: art. 184 w związku z art. 32 ustawy emerytalnej oraz § 2, § 4 rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego, przez błędną wykładnię polegającą na przyjęciu przez Sąd drugiej instancji, że do pracy w szczególnych warunkach zaliczony został okres wykonywania pracy traktorzysty w Międzykółkowej Bazie Maszynowej w [...] od dnia 5 maja 1973 r. do dnia 15 września 1975 r. oraz w Spółdzielni Kółek Rolniczych w [...] od dnia 16 czerwca 1979 r. do dnia 30 czerwca 1992 r., mimo braku wskazania takiej pracy w dziale X „W rolnictwie i przemyśle rolno-spożywczym” załącznika do rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego, a wymienionej w dziale VIII „W transporcie i łączności”.

Skarżący wniósł o uchylenie w całości wyroku Sądu drugiej instancji, jak również poprzedzającego go wyroku Sądu pierwszej instancji i orzeczenie co do istoty sprawy przez oddalenie odwołania ubezpieczonego; alternatywnie wniósł o uchylenie w całości zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania oraz zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.

W uzasadnieniu skargi organ rentowy podniósł, że nie można swobodnie czy wręcz dowolnie, z naruszeniem postanowień rozporządzenia, wiązać konkretnych stanowisk pracy z branżami, do których nie zostały one przypisane w tym akcie prawnym.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną ubezpieczony wniósł o oddalenie skargi i zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego, w tym kosztów zastępstwa procesowego wraz z opłatą od pełnomocnictwa, według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna zasługuje na uwzględnienie, albowiem słuszny jest zarzut naruszenia prawa materialnego przy ferowaniu zaskarżonego wyroku.

Analizę prawidłowości zapadłego w sprawie rozstrzygnięcia wypada rozpocząć od przytoczenia treści art. 184 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, zgodnie z którym ubezpieczonym urodzonym po dniu 31 grudnia 1948 r., przysługuje emerytura po osiągnięciu wieku przewidzianego, między innym, w art. 32, jeżeli w dniu wejścia w życie ustawy (tj. 1 stycznia 1999 r.) osiągnęli okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymagany w przepisach dotychczasowych dla nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn oraz okres składkowy i nieskładkowy, o którym mowa w art. 27 (czyli 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn).

W przedmiotowej sprawie nie budzi wątpliwości spełnienie przez ubezpieczonego R.B. określonych w powyższym przepisie kryteriów wieku oraz stażu składkowego i nieskładkowego uprawniających do wcześniejszej emerytury. Sporne jest natomiast posiadanie przez wnioskodawcę wymaganego okresu pracy w szczególnych warunkach.

W tej materii warto przypomnieć, że przepis art. 32 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS wprowadza – jako kryterium dyferencjacji wieku emerytalnego określonego w art. 27 tegoż aktu – rodzaj wykonywanej pracy (tj. szczególne warunki, w jakich jest ona świadczona lub szczególny jej charakter). Wprawdzie ust. 2 powołanego artykułu zawiera definicję pojęcia pracownika zatrudnionego w szczególnych warunkach stanowiąc, że jest nim pracownik

zatrudniony przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne bądź otoczenia. Uregulowania omawianego artykułu nie precyzują jednak szczegółowych przesłanek nabycia prawa do emerytury w obniżonym wieku. Art. 32 ust. 4 ustawy odsyła w tej materii do dotychczasowych przepisów, którymi są przepisy rangi ustawy lub wydane na mocy delegacji ustawowej (uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2002 r., III ZP 30/01, OSNAPiUS 2002 nr 10, poz. 243). Aktem prawnym normującym tę problematykę jest rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm.). Jak zauważył Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku z dnia 14 czerwca 2004 r., P 17/03 (OTK-A 2004 nr 6, poz. 57), odesłanie to powinno być odczytywane jako kierujące do rozporządzenia w zakresie, w jakim chodzi o ustalenie kwestii wskazanych w art. 32 ust. 4 ustawy, tj. wieku emerytalnego, rodzajów prac lub stanowisk oraz warunków, na podstawie których osobom wymienionym w ust. 2 i 3 tego artykułu przysługuje prawo do emerytury.

W judykaturze Sądu Najwyższego przyjmuje się jednolicie, że przewidziane w art. 32 w związku z art. 184 ustawy o emeryturach i rentach z FUS prawo do emerytury w niższym niż określony w art. 27 tej ustawy wieku emerytalnym jest ściśle związane z szybszą utratą zdolności do zarabkowania z uwagi na szczególne warunki lub szczególny charakter pracy. Praca taka, świadczona stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku, przyczynia się do szybszego obniżenia wydolności organizmu, stąd też wykonująca ją osoba ma prawo do emerytury wcześniej niż inni ubezpieczeni. Prawo to stanowi przywilej i odstępstwo od zasady wyrażonej w art. 27 ustawy, a zatem regulujące je przepisy należy wyklądać w sposób gwarantujący zachowanie celu uzasadniającego to odstępstwo (por. między innymi wyroki z dnia 22 lutego 2007 r., I UK 258/06, OSNP 2008 nr 5-6, poz. 81; z dnia 17 września 2007 r., III UK 51/07, OSNP 2008 nr 21-22, poz. 328; z dnia 6 grudnia 2007 r., III UK 62/07, LEX nr 375653; z dnia 6 grudnia 2007 r., III UK 66/07, LEX nr 483283; z dnia 13 listopada 2008 r., II UK 88/08, niepublikowany; z dnia 5 maja 2009 r., I UK 4/09, LEX nr 509022). Skoro przepisy

art. 32 ust. 2 i 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS w związku z § 2 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. uznają za pracę w szczególnych warunkach wyłącznie zatrudnienie przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia, wykonywane stale i w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku, to oznacza to, że krótsze dobowo (nie w pełnym wymiarze obowiązującego czasu pracy na danym stanowisku) lub periodyczne (okresowe), a nie stałe świadczenie pracy w warunkach narażających na szybszą utratę zdolności do zarobkowania wyklucza dopuszczalność uznania pracy za świadczoną w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 19 września 2007 r., III UK 38/07 i z dnia 8 czerwca 2011 r., I UK 393/10). Praca w szczególnych warunkach to praca wykonywana stale (codziennie) i w pełnym wymiarze czasu pracy (przez 8 godzin dziennie, jeżeli pracownika obowiązuje taki wymiar czasu pracy) w warunkach pozwalających na uznanie jej za jeden z rodzajów pracy wymienionych w wykazie stanowiącym załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2007 r., III UK 27/07, OSNP 2008 nr 21-22, poz. 325; z dnia 19 września 2007 r., III UK 38/07, OSNP 2008 nr 21-22, poz. 329; z dnia 6 grudnia 2007 r., III UK 66/07, LEX nr 483283; z dnia 22 stycznia 2008 r., I UK 210/07, OSNP 2009 nr 5-6, poz. 75; z dnia 24 marca 2009 r., I PK 194/08, LEX nr 528152 i dnia 1 czerwca 2010 r., II UK 21/10, LEX nr 619638). Nie jest dopuszczalne uwzględnianie do okresów pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wykonywanej stale i w pełnym wymiarze czasu pracy, wymaganych do nabycia prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym, innych równocześnie wykonywanych prac w ramach dobowej miary czasu pracy, które nie oddziaływały szkodliwie na organizm pracownika. Od tej reguły istnieją odstępstwa. Pierwsze z nich dotyczy sytuacji, kiedy inne równocześnie wykonywane prace stanowią integralną część (immanentną cechę) większej całości dającej się zakwalifikować pod określoną pozycję załącznika do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym

charakterze (wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 6 grudnia 2007 r., III UK 62/07, LEX nr 375653; dnia 5 maja 2009 r., I UK 4/09, LEX nr 509022 oraz z dnia 11 marca 2009 r., II UK 243/08 i tam powołane wcześniejsze orzecznictwo). Drugie odstępstwo dotyczy przypadków, kiedy czynności wykonywane w warunkach nienarażających na działanie czynników szkodliwych dla zdrowia mają charakter incydentalny, krótkotrwały, uboczny (zob. np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2008, I UK 210/07, OSNP 2009 nr 5-6, poz. 75 oraz z dnia 22 kwietnia 2009 r., II UK 333/08, LEX nr 1001310).

Dla oceny, czy pracownik pracował w szczególnych warunkach, nie ma istotnego znaczenia nazwa zajmowanego przez niego stanowiska, tylko rodzaj powierzonej mu pracy. Decydującą rolę w analizie charakteru pracy ubezpieczonego z punktu widzenia uprawnień emerytalnych ma zatem możliwość jej zakwalifikowania pod którąś z pozycji wymienionych w wykazach A lub B stanowiących załączniki do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. W świetle art. 32 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, pracami w szczególnych warunkach nie są bowiem wszelkie prace wykonywane w narażeniu na kontakt z niekorzystnymi dla zdrowia pracownika czynnikami, lecz jedynie takie, które zostały rodzajowo wymienione w tymże rozporządzeniu. Przepis §1 ust. 1 rozporządzenia stanowi zresztą, że akt ten ma zastosowanie do pracowników wykonujących prace w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, wymienione w § 4-15 rozporządzenia oraz w wykazach stanowiących załącznik do niego.

Pewne problemy interpretacyjne związane z regulacją zawartą w § 1 ust. 2-3 rozporządzenia, zobowiązującą właściwych ministrów, kierowników urzędów centralnych oraz centralne związki spółdzielcze do ustalenia w podległych i nadzorowanych przez nich zakładach pracy wykazów stanowisk pracy wykonywanej w szczególnych warunkach, a stosowanych także w jednostkach organizacyjnych powstałych w drodze przekształcenia przedsiębiorstwa państwowego, przekazanych organom samorządu terytorialnego oraz dla których uprawnienia i obowiązki organu założycielskiego przejęli wojewodowie lub inne organy państwowe, zostały wyjaśnione w powołanej wyżej uchwale składu siedmiu

sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2002 r., III ZP 30/01. Stwierdzono w niej, że zawarte w art. 32 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych odesłanie do tychże przepisów nie upoważnia do tworzenia wykazów obejmujących stanowiska pracy wykonywanej w szczególnych warunkach. Wspomniane upoważnienie dla właściwych ministrów, kierowników urzędów centralnych i centralnych związków spółdzielczych nie stwarzało ani podstawy prawnej do wydawania aktów niepozostających w zgodności z powszechnie obowiązującym prawem, ani nie przewidywało możliwości wykraczania poza wykazy prac wykonywanych w szczególnych warunkach wymienionych w załączniku do rozporządzenia Rady Ministrów. Wykazy resortowe muszą być dostosowane do treści tego załącznika, w którym zawarty jest kompletny wykaz stanowisk pracy wykonywanej w szczególnych warunkach. Gdy zatem określają one tego rodzaju stanowiska pracy niezgodnie z załącznikiem do rozporządzenia, nie wywołują skutków przewidzianych w art. 32 ustawy. Podobnych konsekwencji w sferze prawa do emerytury nie implikuje także zakwalifikowanie przez pracodawcę stanowiska nieobjętego załącznikiem do rozporządzenia do prac wykonywanych w szczególnych warunkach (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 2004 r., II UK 337/03, OSNP 2004 nr 22, poz. 392; z dnia 23 listopada 2004 r., I UK 15/04, OSNP 2005 nr 11, poz. 161; z dnia 22 czerwca 2005 r., I UK 351/04, OSNP 2006 nr 5-6, poz. 90; z dnia 20 października 2005 r., I UK 41/05, OSNP 2006 nr 19-20, poz. 306 i z dnia 29 stycznia 2008 r., I UK 192/07, LEX nr 447272). I odwrotnie – niewymienienie określonych pracodawców w wykazach resortowych nie przesądza o niemożności zakwalifikowania świadczonych u nich prac jako prac wykonywanych w szczególnych warunkach, jeśli odpowiadają one kryteriom wynikającym z załącznika do rozporządzenia (wspomniany wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 czerwca 2004 r., P 17/03 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2008 r., I UK 381/07, LEX nr 494112). Chociaż wykazy resortowe i zakładowe nie stanowią samodzielnej podstawy zaliczenia danego rodzaju zatrudnienia do prac w szczególnych warunkach, to mogą być one pomocne przy wykładni przepisów rozporządzenia Rady Ministrów. Przyznając zasadniczą rolę w kwalifikowaniu prac w szczególnych warunkach powołanemu rozporządzeniu Rady Ministrów, w

orzecznictwie Sądu Najwyższego podkreślano, że w świetle przepisów wykazu A, stanowiącego załącznik do tegoż rozporządzenia, wyodrębnienie owych prac ma charakter stanowiskowo – branżowy. Pod pozycjami zamieszczonymi w kolejnych działach wykazu wymieniono bowiem konkretne stanowiska przypisane danym branżom, uznając je za prace w szczególnych warunkach uprawniające do niższego wieku emerytalnego. Taki sposób kwalifikacji prawnej tychże prac nie jest dziełem przypadku. Specyfika poszczególnych gałęzi przemysłu determinuje charakter świadczonych w nich prac i warunki, w jakich są one wykonywane, ich uciążliwość i szkodliwość dla zdrowia. Nie można zatem swobodnie czy wręcz dowolnie, z naruszeniem postanowień rozporządzenia, wiązać konkretnych stanowisk pracy z branżami, do których nie zostały one przypisane w tym akcie prawnym (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2009 r., I UK 24/98, LEX nr 518067; dnia 1 czerwca 2010 r., II UK 21/10, LEX nr 619638; z dnia 19 maja 2011 r., III UK 174/10, LEX nr 901652 i z dnia 19 marca 2012 r., II UK 166/11, LEX nr 1171002).

Zasada stanowiskowo-branżowego charakteru wyodrębnienia prac kwalifikujących do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym nie ma jednak charakteru absolutnego i w szczególnych okolicznościach sprawy można od niej odstąpić. Przyjmuje się, że za wykonywaną w warunkach szczególnych należy uznać również pracę przyporządkowaną w załącznikach do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. do innego działu przemysłu niż ten, w którym jest ona świadczona, jeżeli stopień szkodliwości lub uciążliwości tego rodzaju pracy nie wskazuje żadnych różnic w zależności od branży, w której pracownik jest zatrudniony. Może się bowiem zdarzyć, że dany zakład pracy wykonywał także zadania całkowicie odpowiadające innemu działowi gospodarki, a co za tym idzie, szkodliwość danego rodzaju pracy odpowiada szkodliwości pracy przyporządkowanej do innej branży. Decydujące znaczenie ma w tym przypadku to, czy pracownik w ramach swoich obowiązków stale i w pełnym wymiarze czasu pracy narażony był na działanie tych samych szkodliwych czynników, na które narażeni byli pracownicy innego działu przemysłu, w ramach którego to działu takie same prace zaliczane są do pracy w szczególnych warunkach (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 lutego 2014 r., I UK 314/13, LEX nr 1439383 i z dnia 25

marca 2014 r., I UK 337/13, LEX nr 1458817). Wypada podkreślić, że ów wyjątek od zasady stanowiskowo – branżowego charakteru prac w szczególnych warunkach nie może być interpretowany rozszerzająco. Dotyczy on tylko tych sytuacji, gdy prace świadczone poza wskazanymi w załącznikach do rozporządzenia Rady Ministrów działach gospodarki są tożsame pod względem stopnia szkodliwości dla zdrowia z pracami wykonywanymi w branży, do jakiej zostały przypisane w wykazach A lub B. Jak zauważył Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3 grudnia 2013 r., I UK 172/13 (LEX nr 1467147), wydanym w stanie faktycznym podobnym do ustalonego w niniejszej sprawie, wymienienie w wykazie A, dziale VIII pod pozycją 3 prac kierowców ciągników i kombajnów nie oznacza, że należy uznać za pracę w szczególnych warunkach kierowanie tymi pojazdami przy jakichkolwiek zadaniach a nie tylko transportowych. Prace uznane za wykonywane w warunkach szczególnych bez względu na miejsce i rodzaj zostały wymienione w dziale XIV zatytułowanym „prace różne”. Tak zostały ujęte, między innymi, prace przy spawaniu czy naprawie pomp wtryskowych. Inne działy wykazu obejmują wymienione w nich prace w powiązaniu z rodzajami zakładów pracy lub ich częściami. Nie można twierdzić, że praca kierującego ciągnikiem jest zawsze pracą „w transporcie”. Praca kierującego ciągnikiem rolniczym zasadniczo nie jest pracą „w transporcie”, gdyż kierujący niczego nie transportuje, lecz wykonuje za pomocą ciągnika prace polowe (np. sieje, orze, nawozi, spulchnia glebę itp.). Dla zakwalifikowania pracy kierowcy ciągnika, jako wykonywanej w warunkach szczególnych, istotne znaczenie ma zatem to, czy była ona wykonywana w transporcie czy w ramach rolniczych prac polowych. Zaliczenie prac wykonywanych przez ubezpieczonego na stanowisku pracy w rolnictwie do prac wykonywanych w szczególnych warunkach prac nie zostało powiązane z domniemaniem znacznej ich szkodliwości dla zdrowia oraz ze znacznym stopniem uciążliwości, na jakie narażeni są pracownicy wykonujący prace „w transporcie i łączności” wymienione w dziale VIII wykazu A. Umieszczenie stanowiska kierowcy ciągnika tylko w branży „transport i łączność” łączy szkodliwość tej pracy nie z samym prowadzeniem tych pojazdów, lecz z prowadzeniem ich przy uwzględnieniu specyfiki „technologii” pracy w transporcie i obciążeń psychofizycznych związanych z uczestniczeniem takich pojazdów w ruchu publicznym, tj. obciążeń, których nie ma, jak uznał prawodawca,

przy wykonywaniu prac na wskazanych stanowiskach w rolnictwie, gdzie dominują prace rolnicze.

Nadto jak podkreślił Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 12 października 2016 r., III UK 1/16, pracą w szczególnych warunkach jest praca kierowcy ciągnika, a nie praca traktorzysty. Takie połączenie różnych stanowisk, czyli kierowcy ciągnika i traktorzysty nie jest zasadne, bo wspólnym mianownikiem nie musi być ciągnik rolniczy (nazywany także traktorem). Ciągniki z wykazu A, dział VIII, poz. 3 to nie są zasadniczo ciągniki rolnicze. Nie każdy ciągnik w transporcie to traktor. Podobnie, gdy chodzi o kombajn umieszczony w wykazie A obok ciągnika, bo kombajny rolnicze to nie są pojazdy służące do transportu towarów ani do przewozu ludzi. Natomiast traktor (ciągnik rolniczy) może służyć do transportu, jednak konstrukcyjnie (technicznie) nie jest to jego zasadnicze przeznaczenie. Zgodnie z ustawą z dnia 1 lutego 1983 r. Prawo o ruchu drogowym, ciągnik rolniczy to pojazd silnikowy skonstruowany do używania łącznie ze sprzętem do prac rolnych, leśnych, ziemnych lub ogrodnich; ciągnik taki może być również przystosowany do ciągnięcia przyczep (definicja z art. 4 ust. 1 pkt 16). Konstrukcja ciągnika rolniczego uwzględniała więc prace z maszynami do prac rolnych i to była jego zasadnicza funkcja. Traktorzysta pracował w polu lub w obrębie gospodarstwa rolnego. Ciągnik rolniczy nie był więc przeznaczony do dalszych wyjazdów i do transportu. Używano do tego w pierwszej kolejności właściwych samochodów, bo te były sprawniejsze komunikacyjnie (transportowo) i nie były tak wolne jak ciągniki rolnicze. Chodzi więc o samochody z wykazu A, dział VIII, poz. 2. Obok nich są ciągniki (poz. 3), przeznaczone do transportu, które nie były samochodami i nie musiały być też ciągnikami rolniczymi. Prócz samochodów ciężarowych i ciągników rolniczych były też ciągniki drogowe o specjalnej budowie i przeznaczeniu, służące do przewożenia ładunków i pojazdów po drogach publicznych. Kierowcy ciągników rolniczych (traktorzyści) stanowili niemałą grupę pracowników zatrudnionych w zakładach rolnych lub spółdzielniach, w tym świadczących usługi dla rolnictwa (Państwowe Gospodarstwa Rolne, Spółdzielnie Kółek Rolniczych, Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne). Gdyby praca traktorzysty miała swoje uzasadnienie jako praca w szczególnych warunkach, to niewątpliwie tak ująłby ją prawodawca w rozporządzeniu z dnia 7 lutego 1983 r. Wówczas w

pierwszej kolejności odpowiedni zapis znalazłby się w dziale X wykazu A, dotyczącym rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego. Prawodawca nie uznał jednak pracy traktorzysty jako pracy w szczególnych warunkach.

Podzielając kasacyjny zarzut naruszenia prawa materialnego przy ferowaniu zaskarżonego wyroku, Sąd Najwyższy z mocy art. 398¹⁵ § k.p.c. oraz art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c. orzekł zatem jak w sentencji.

kc